دوفصلنامه علمی ـ تخصصی گفتمان فقه تربیتی
سال هجدهم/ شماره ۳۲/ پاییز و زمستان ۱۴۰۵

Two quaterly scientific- specified educational jurisprudences association
Years, 18 No.32, Autumn & Winter 2026

اربعین و اقتدار معنوی؛ تجلی قدرت نرمِ مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام در جهان معاصر

□ محمدلطیف مطهری *

چکیده

اربعین حسینی در عصر حاضر به یکی از بزرگ‌ترین و اثرگذارترین اجتماعات دینی جهان تبدیل شده است. این حرکت عظیم مردمی، افزون بر بُعد عبادی، جلوه‌ای از اقتدار معنوی و قدرت نرمِ مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام را به نمایش می‌گذارد. پژوهش حاضر با روش توصیفی ـ تحلیلی و با تکیه بر آیات قرآن کریم، روایات شیعی و منابع علمی، به بررسی رابطه میان اربعین و اقتدار معنوی پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اربعین با تقویت ایمان دینی، احیای فرهنگ عاشورا، ایجاد وحدت امت اسلامی و گسترش روحیه ایثار و مقاومت، نوعی اقتدار معنوی تولید می‌کند که فراتر از مرزهای جغرافیایی و سیاسی عمل می‌نماید. همچنین، اربعین بازنمایی عینی تمدن اسلامی مبتنی بر محبت، عدالت و کرامت انسانی است. در نتیجه، اربعین را می‌توان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های اقتدار معنوی شیعه و جهان اسلام در عصر معاصر دانست.

کلیدواژه‌ها: اربعین، اقتدار معنوی، امام حسین علیه‌السلام، قدرت نرم، فرهنگ عاشورا، مقاومت، تمدن اسلامی.

---

* دکتری فقه و علوم تربیتی جامعة المصطفی العالمیه صلی‌الله‌علیه‌وآله (Latifmutahari83@yahoo.com).

مقدمه

اربعین حسینی یکی از بزرگ‌ترین رخدادهای دینی و فرهنگی جهان اسلام است که هر سال میلیون‌ها انسان از کشورهای مختلف در آن شرکت می‌کنند. این حرکت عظیم، تنها یک آیین عبادی نیست، بلکه پدیده‌ای تمدنی و اجتماعی است که ابعاد مختلف حیات انسانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. حضور گسترده و داوطلبانه مردم در راهپیمایی اربعین، جلوه‌ای از عشق و ارادت به امام حسین علیه‌السلام و آرمان‌های نهضت عاشورا است.

قدرت همواره یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم در حیات اجتماعی و سیاسی بشر بوده است. در طول تاریخ، حکومت‌ها و تمدن‌ها تلاش کرده‌اند با تکیه بر ابزارهای نظامی، اقتصادی و سیاسی، اقتدار خویش را تثبیت کنند. با این حال، تجربه‌های تاریخی نشان داده است که قدرت‌های مبتنی بر زور و ثروت، هرچند در ظاهر گسترده و تأثیرگذار باشند، در صورت فقدان مشروعیت اخلاقی و معنوی، پایدار نخواهند ماند.در جهان معاصر نیز گرچه فناوری، اقتصاد و رسانه، ابزارهای اصلی قدرت به شمار می‌آیند، اما ملت‌ها بیش از گذشته به اهمیت فرهنگ، هویت و معنویت پی برده‌اند. در چنین شرایطی، مفهوم «اقتدار معنوی» به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های قدرت نرم مطرح شده است؛ اقتداری که از ایمان، مشروعیت اخلاقی، فرهنگ و سرمایه اجتماعی سرچشمه می‌گیرد و بدون توسل به زور، دل‌ها و اندیشه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.در این میان، راهپیمایی عظیم اربعین حسینی را می‌توان یکی از برجسته‌ترین جلوه‌های اقتدار معنوی در جهان اسلام دانست. میلیون‌ها انسان از کشورهای مختلف، با زبان‌ها، فرهنگ‌ها و قومیت‌های گوناگون، هر ساله در این مراسم حضور می‌یابند و جلوه‌ای بی‌نظیر از وحدت، محبت، ایثار و معنویت را به نمایش می‌گذارند. این حضور عظیم مردمی، بدون اجبار سیاسی و بدون منفعت اقتصادی، نشان‌دهنده ظرفیت عظیم مکتب عاشورا در تولید قدرت نرم و ایجاد همبستگی فراملی است.اربعین تنها یک آیین سوگواری نیست، بلکه تداوم تاریخی نهضت عاشورا و بازخوانی ارزش‌هایی همچون عدالت‌خواهی، کرامت انسانی، ظلم‌ستیزی و مقاومت در برابر استکبار است. از این‌رو، بررسی ابعاد معنوی، اجتماعی و تمدنی اربعین، ضرورتی علمی و فرهنگی به شمار می‌آید.

قدرت در جهان معاصر غالباً با شاخص‌های نظامی، اقتصادی و سیاسی سنجیده می‌شود؛ اما تجربه‌های تاریخی نشان داده است که ماندگارترین نوع قدرت، قدرتی است که بر ایمان، فرهنگ و معنویت استوار باشد. قرآن کریم نیز بر این حقیقت تأکید می‌کند که عزت حقیقی از آنِ خداوند، پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و مؤمنان است: **(وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ)** (منافقون، آیه ۸)

بر اساس این آیه، عزت و اقتدار حقیقی، ریشه در ایمان و اتصال به خداوند دارد، نه صرفاً در ابزارهای مادی. در همین چارچوب، اربعین حسینی را می‌توان جلوه‌ای از اقتدار معنوی امت اسلامی دانست؛ اقتداری که میلیون‌ها انسان را حول محور محبت اهل‌بیت علیهم‌السلام گرد هم می‌آورد.

اربعین و بیداری معنوی

یکی از مهم‌ترین آثار اربعین، ایجاد بیداری و تحول روحی در انسان است. زائر در مسیر پیاده‌روی اربعین، سختی سفر را با عشق و اخلاص تحمل می‌کند و این تجربه، نوعی خودسازی و تزکیه نفس را در او پدید می‌آورد.

مطالعات نشان داده است که شرکت در آیین‌های زیارتی، احساس آرامش روانی، همبستگی اجتماعی و امید معنوی را افزایش می‌دهد (موحد و همکاران، ۱۴۰۲). در اربعین، زائران با مشاهده روحیه ایثار و خدمت‌رسانی مردم عراق، معنای عملی اخوت اسلامی و کرامت انسانی را درک می‌کنند.

موکب‌های مردمی نیز جلوه‌ای از فرهنگ ایثار و خدمت هستند. میلیون‌ها نفر با هزینه شخصی به زائران خدمت می‌کنند، بدون آنکه انتظار پاداش مادی داشته باشند. این فرهنگ خدمت‌رسانی، سرمایه‌ای بزرگ برای تقویت معنویت و همبستگی اجتماعی محسوب می‌شود.

مفهوم‌شناسی اقتدار معنوی

مفهوم اقتدار

اقتدار در علوم اجتماعی به توانایی هدایت و اثرگذاری مشروع بر رفتار و اندیشه انسان‌ها گفته

می‌شود (وبر، ۱۳۷۴، ص ۸۹). اقتدار زمانی پایدار می‌شود که مبتنی بر مشروعیت و پذیرش درونی مردم باشد.

مفهوم معنویت

معنویت در نگرش اسلامی، ارتباط انسان با خداوند و حرکت به سوی کمال اخلاقی و الهی است. شهید مطهری معنویت را حقیقتی می‌داند که انسان را از اسارت مادیت رها ساخته و به سوی تعالی سوق می‌دهد (مطهری، ۱۳۸۸، ص ۶۱)

اقتدار معنوی

اقتدار معنوی نوعی قدرت غیرمادی است که از ایمان، اخلاق، معنویت و مشروعیت فرهنگی سرچشمه می‌گیرد. برخلاف قدرت سخت که بر ابزارهای نظامی و اقتصادی متکی است، اقتدار معنوی با نفوذ در قلب‌ها و باورهای مردم عمل می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۹۲، ص ۷۸).

در اندیشه اسلامی، پیامبران الهی و اولیای الهی بیشترین تأثیرگذاری را از طریق اقتدار معنوی داشته‌اند. نهضت عاشورا نیز نمونه‌ای بارز از این نوع قدرت است؛ زیرا با وجود شهادت امام حسین‌علیه‌السلام و یارانش، پیام کربلا در طول تاریخ زنده ماند و الهام‌بخش ملت‌های آزادی‌خواه شد.

راهپیمایی اربعین، استمرار همین اقتدار معنوی است؛ چراکه میلیون‌ها انسان بدون اجبار سیاسی یا منفعت اقتصادی، تنها از روی عشق و ایمان در آن حضور می‌یابند. این حضور داوطلبانه نشان‌دهنده قدرت عظیم معنوی نهفته در فرهنگ عاشورا است (محدثی، ۱۳۹۶، ص ۱۲۵).

اقتدار معنوی در اندیشه اسلامی

اقتدار معنوی نوعی قدرت فرهنگی و ارزشی است که از ایمان، اخلاق، مشروعیت الهی و محبت اجتماعی سرچشمه می‌گیرد. این اقتدار، برخلاف قدرت سخت، بر جاذبه و اقناع استوار است.

قرآن کریم می‌فرماید:«**إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا**» (سوره مریم، آیه ۹۶)

بر اساس این آیه، ایمان و عمل صالح موجب محبوبیت و نفوذ اجتماعی می‌شود و این همان بنیان اقتدار معنوی است.

در تاریخ اسلام، پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله و اهل‌بیت علیهم‌السلام بیشترین تأثیرگذاری را از طریق اقتدار معنوی داشته‌اند. آنان با اخلاق، عدالت و معنویت، دل‌های مردم را جذب کردند. نهضت عاشورا نیز نمونه‌ای برجسته از این اقتدار است؛ زیرا امام حسین علیه‌السلام با وجود شهادت ظاهری، وجدان تاریخ را بیدار ساخت و الگویی جاودانه برای آزادگان جهان ارائه داد.

یکی از مهم‌ترین کارکردهای اربعین، فراهم ساختن زمینه‌های تمدن نوین اسلامی است. تمدن اسلامی تنها مجموعه‌ای از پیشرفت‌های مادی نیست، بلکه نظامی مبتنی بر ارزش‌های الهی، اخلاق و عدالت است.

اربعین با ایجاد شبکه‌ای عظیم از ارتباطات انسانی، همکاری اجتماعی و هویت دینی، ظرفیت تمدن‌سازی دارد. در این اجتماع، انسان‌ها تمرین می‌کنند که چگونه جامعه‌ای بر اساس محبت، ایثار و برادری دینی شکل گیرد.

اربعین؛ استمرار نهضت عاشورا

اربعین در فرهنگ شیعه، تنها یادبود چهلمین روز شهادت امام حسین علیه‌السلام نیست، بلکه نماد استمرار راه عاشورا و زنده نگه داشتن حقیقت است. امام حسن عسکری علیه‌السلام در حدیث معروف «علامات المؤمن» می‌فرمایند:

(عَلَامَاتُ الْمُؤْمِنِ خَمْسٌ... وَزِيَارَةُ الْأَرْبَعِينَ) (شیخ طوسی، ۱۴۱۱ق، ص ۵۲).

بر اساس این روایت، زیارت اربعین از نشانه‌های مؤمن شمرده شده است. این مسئله نشان می‌دهد که اربعین صرفاً یک رفتار احساسی نیست، بلکه نمادی هویتی و اعتقادی در فرهنگ شیعه است.

زیارت اربعین، پیوندی میان مؤمن و آرمان‌های عاشورا ایجاد می‌کند. در بخشی از زیارت اربعین آمده است:

(وَبَذَلَ مُهْجَتَهُ فِيكَ لِيسْتَنْقِذَ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَحَيرَةِ الضَّلَالَةِ) این فراز نشان می‌دهد

که قیام امام حسین‌علیه‌السلام برای نجات انسان‌ها از جهل و گمراهی بوده است و اربعین، بازخوانی همین رسالت تاریخی است.

امام صادق‌علیه‌السلام درباره فضیلت زیارت امام حسین‌علیه‌السلام می‌فرمایند: «کسی که از شیعیان ما بوده و حسین‌علیه‌السلام را زیارت کند از زیارت برنگشته مگر آنکه تمام گناهانش آمرزیده می‌شود و برای هر قدمی که برمی‌دارد و هر دستی که بالا می‌رود، هزار حسنه ثبت شده و هزار گناه محو گشته و هزار درجه مرتبه‌اش بالا می‌رود». این روایت نشان می‌دهد که زیارت اربعین نه تنها یک عمل عبادی، بلکه منبعی برای تعالی معنوی و افزایش «درجات» ایمانی است.

امام باقر علیه‌السلام نیز در روایتی دیگر می‌فرمایند:

قَالَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي زِيَارَةِ الْحُسَيْنِ عَلَيهِ السَلام مِنَ الْفَضْلِ لَمَاتُوا شَوْقاً وَ تَقَطَّعَتْ أَنْفُسُهُمْ عَلَيْهِ حَسَرَاتٍ قُلْتُ وَ مَا فِيهِ قَالَ مَنْ زَارَهُ شَوْقاً إِلَيْهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ حَجَّةٍ مُتَقَبَّلَةٍ وَ أَلْفَ عُمْرَةٍ مَبْرُورَةٍ وَ أَجْرَ أَلْفِ شَهِيدٍ مِنْ شُهَدَاءِ بَدْرٍ وَ أَجْرَ أَلْفِ صَائِمٍ وَ ثَوَابَ أَلْفِ صَدَقَةٍ مَقْبُولَةٍ وَ ثَوَابَ أَلْفِ نَسَمَةٍ أُرِيدَ بِهَا وَجْهُ اللَّهِ

(وسائل الشیعه, ج ١٤, ص ٤٥٣) هرکه مشتاقانه به زیارت قبر حسین‌علیه‌السلام رود، خداوند برای او هزار حج و هزار عمره مقبول می‌نویسد و او را با آن حضرت در بلندترین درجات بهشت محشور می‌گرداند.

این تعالیم دینی، بستر نظری برای شکل‌گیری «اقتدار معنوی» را فراهم می‌آورند؛ اقتداری که از عشق و ارادت قلبی سرچشمه می‌گیرد و در قالب اجتماعات عظیم زیارتی تجلی می‌یابد.

جلوه‌های اقتدار معنوی در اربعین

۱ .وحدت و همبستگی امت اسلامی

اربعین، بزرگ‌ترین اجتماع داوطلبانه دینی جهان است که انسان‌هایی از ملیت‌ها و مذاهب مختلف را گرد هم می‌آورد. قرآن کریم درباره وحدت مؤمنان می‌فرماید:«**إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ**» (سوره حجرات، آیه ۱۰)

این اخوت اسلامی در راهپیمایی اربعین به‌صورت عینی مشاهده می‌شود. زائران بدون

توجه به تفاوت‌های قومی و زبانی، در کنار یکدیگر حرکت می‌کنند و جلوه‌ای از امت واحده اسلامی را به نمایش می‌گذارند.

زائرانی از ایران، عراق، پاکستان، آذربایجان، بحرین، لبنان، یمن و حتی کشورهای غربی با زبان‌ها و فرهنگ‌های متفاوت، در این مسیر به وحدت می‌رسند. شعار محوری «لَبّیكَ یا حُسَین» و «حُبُّ الْحُسَیْنِ یَجْمَعُنَا» همه مرزهای ساختاری را کنار می‌زند.

اربعین بستری مهم برای تحقق وحدت اسلامی است. در این اجتماع عظیم، مسلمانانی از مذاهب، قومیت‌ها و ملیت‌های مختلف در کنار یکدیگر حضور می‌یابند و همگی زیر پرچم محبت اهل‌بیت علیهم‌السلام گرد می‌آیند.

این همگرایی عظیم نشان می‌دهد که اربعین می‌تواند مرزهای قومی و زبانی را از میان برداشته و هویتی مشترک بر پایه ایمان دینی ایجاد کند. به تعبیر رهبر معظم انقلاب اسلامی، اربعین «نمایش قدرت نرم و معنوی اسلام» است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸).از سوی دیگر، حضور پیروان ادیان مختلف در مراسم اربعین نشان می‌دهد که پیام عاشورا محدود به مسلمانان نیست، بلکه پیامی جهانی درباره عدالت، آزادی و کرامت انسانی است.

وحدت شیعه و سنی: بر خلاف تبلیغات تفرقه‌افکنانه دشمنان، اربعین به عرصه‌ای برای همبستگی مذاهب اسلامی تبدیل شده است. قرآن کریم می‌فرماید: (إِنّ هذِهِ أُمّتُكُمْ أُمّةً واحِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ) (انبیاء: ۹۲)؛ همانا این امت شما، امتی یگانه است و من پروردگار شما هستم، پس تنها مرا بپرستید. اربعین تجسم عینی این آیه و تحقق «امت واحده» اسلامی است.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نیز می‌فرمایند:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِینَ فِی تَوَادِّهِمْ وَ تَرَاحُمِهِمْ وَ تَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ الْوَاحِدِ (مسند ابن حنبل: ٦ / ٣٧٩ / ١٨٤٠٨)؛ مثل مؤمنان در دوستی و رحمت و مهربانی‌شان، مثل یک پیکر است. راهپیمایی اربعین، این روایت نبوی را در مقیاسی عظیم به تصویر می‌کشد.

۲. فرهنگ ایثار و خدمت

یکی از مهم‌ترین جلوه‌های اقتدار معنوی در اربعین، فرهنگ خدمت‌رسانی است. میلیون‌ها

نفر با اخلاص کامل به زائران خدمت می‌کنند. این رفتار ریشه در آموزه‌های اهل‌بیت علیهم‌السلام. امام صادق علیه‌السلام می‌فرمایند:

«**مَنْ قَضَى لِأَخِيهِ الْمُؤْمِنِ حَاجَةً كَانَ كَمَنْ عَبَدَ اللَّهَ دَهْرَه**» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج۲، ص۱۹۷)

خدمت به مؤمنان در فرهنگ شیعی، نوعی عبادت تلقی می‌شود و موکب‌های اربعین، تجلی عملی این فرهنگ هستند.

۳. احیای فرهنگ مقاومت و قدرت نرم

اربعین استمرار پیام عاشوراست؛ پیامی که بر عزت، آزادی و مقابله با ظلم تأکید دارد. امام حسین علیه‌السلام فرمودند:

«**هَيْهَاتَ مِنَّا الذِّلَّةُ**» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج۴۵، ص۸۳)این شعار، روح حاکم بر فرهنگ مقاومت در اربعین است. زائران اربعین با حضور خود، وفاداری به آرمان عدالت‌خواهی و مبارزه با استکبار را اعلام می‌کنند.

قرآن کریم نیز مقاومت در برابر ظلم را وظیفه مؤمنان می‌داند:«**وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ**» (سوره آل‌عمران، آیه ۱۳۹)

در سطح سیاسی، اربعین از یک مناسک عبادی صِرف فراتر رفته و به گفتمانی راهبردی برای محور مقاومت تبدیل شده است. تحلیل‌گران بر این باورند که این مراسم به عنوان یک ابزار دیپلماسی عمومی، ظرفیت بسیاری در تقویت ارتباطات میان ملت‌های مسلمان و ایجاد همبستگی فرهنگی دارد.

امام حسین علیه‌السلام در وصیت‌نامه خود پیش از حرکت به سمت کربلا، هدف قیام خود را چنین بیان می‌فرمایند:

> **إِنّی لَمْ أَخْرُجْ أَشِراً وَ لا بَطِراً وَ لا مُفْسِداً وَ لا ظالِماً وَ إِنّما خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلاحِ فِی أُمَّةِ جَدِّی**؛ من برای خوشگذرانی و ستمگری و فساد خارج نشدم، جز آنکه برای اصلاح در امت جدم قیام کردم. این هدفِ اصلاحی، امروز در راهپیمایی اربعین تداوم یافته است.

در سال‌های اخیر، به ویژه پس از جنگ‌های رژیم صهیونیستی علیه غزه، اربعین به یک

همه‌پرسی عظیم برای حمایت از فلسطین تبدیل شده است. پرچم‌های فلسطین در کنار پرچم‌های «عَلَم یا حسین» دیده می‌شود. همان‌گونه که امام خمینی رحمه‌الله فرمودند: «هر چه داریم از عاشورا و محرم داریم»، اربعین نیز ادامه‌دهنده همان مسیر است.

برگزاری منظم این اجتماع عظیم در کشوری که دو دهه پیش صحنه جنگ و اشغال بود، پیام روشنی به جهان دارد که ملت عراق با تکیه بر قدرت مردمی و همبستگی ملی، امنیت را برقرار کرده است.

تحلیل‌گران اذعان دارند که برگزاری باشکوه اربعین، توطئه‌های آمریکا و رژیم صهیونیستی برای ایجاد تفرقه بین ایران و عراق و تضعیف گروه‌های مقاومت را خنثی می‌کند.

۴. تولید قدرت نرم اسلامی

جوزف نای، قدرت نرم را توانایی جذب و اقناع دیگران از طریق فرهنگ و ارزش‌ها تعریف می‌کند (نای، ۱۳۸۹، ص ۵۱). اربعین، نمونه‌ای برجسته از قدرت نرم اسلامی است؛ زیرا بدون ابزارهای تبلیغاتی و اجبار سیاسی، میلیون‌ها انسان را جذب می‌کند.

اربعین تصویری متفاوت از اسلام به جهان ارائه می‌دهد؛ اسلامی مبتنی بر محبت، کرامت انسانی و همدلی. این تصویر می‌تواند در برابر اسلام‌هراسی و تبلیغات رسانه‌های غربی، نقش مهمی ایفا کند.

اربعین: تجلی‌گاه اقتدار معنوی

اربعین را می‌توان در سه سطح کلان به عنوان تجلی‌گاه اقتدار معنوی تحلیل کرد:

سطح فردی: تحول و هویت‌سازی

در سطح فردی، اربعین یک «آیین گذار» است. زائر با ترک خانه و وارد شدن به مسیر طولانی نجف تا کربلا، سفری درونی را آغاز می‌کند. قرآن کریم به این سفر معنوی اشاره دارد: «**قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ**» (انعام: ۱۱)؛ بگو در زمین بگردید و بنگرید که فرجام تکذیب‌کنندگان چگونه بوده است.

این سیر در زمین برای اربعین‌پویان، سیری در آفاق و انفس است. زائر در طول مسیر، خود

را در برابر عظمت قیام حسینی می‌بیند و به مرور، صفات رذیله را از خود دور می‌کند. تواضع در برابر خلق، ایثار در خدمت به دیگران و صبر در برابر سختی‌ها از جمله فضائلی است که در این مسیر تقویت می‌شود.

امام سجاد علیه‌السلام در زیارت اربعین که از معصوم به ما رسیده، می‌فرمایند: «**الْسَّلامُ عَلَى الْحُسَيْنِ وَ عَلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ عَلَى أَوْلادِ الْحُسَيْنِ وَ عَلَى أَصْحابِ الْحُسَيْنِ**»؛ سلام بر حسین و بر علی بن الحسین و بر فرزندان حسین و بر یاران حسین. این سلام، اتصال معنوی زائر را با تمامی شهیدان کربلا برقرار می‌کند و حس مسئولیت را در برابر راه آنان زنده می‌سازد.

مؤلفه‌های اقتدار معنوی اربعین در سطح فردی

مؤلفه توصیف مستند قرآنی و روایی

تولید تواضع فروتنی در برابر خدا و خلق «**وَ اخْفِضْ جَنَاحَکَ لِلْمُؤْمِنِينَ**» (حجر: ۸۸)

تقویت روحیه ایثار ترجیح دیگران بر خود «**وَ يُؤْثِرُونَ عَلى أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ كانَ بِهِمْ خَصاصَةٌ**» (حشر: ۹)

احیای وجدان جمعی احساس مسئولیت در قبال دیگری «**مَنْ لَمْ يَهْتَمّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ**» (حدیث نبوی)

یکی از مهم‌ترین آثار اربعین، ایجاد بیداری و تحول روحی در انسان است. زائر در مسیر پیاده‌روی اربعین، سختی سفر را با عشق و اخلاص تحمل می‌کند و این تجربه، نوعی خودسازی و تزکیه نفس را در او پدید می‌آورد.

مطالعات نشان داده است که شرکت در آیین‌های زیارتی، احساس آرامش روانی، همبستگی اجتماعی و امید معنوی را افزایش می‌دهد (موحد و همکاران، ۱۴۰۲). در اربعین، زائران با مشاهده روحیه ایثار و خدمت‌رسانی مردم عراق، معنای عملی اخوت اسلامی و کرامت انسانی را درک می‌کنند.

موکب‌های مردمی نیز جلوه‌ای از فرهنگ ایثار و خدمت هستند. میلیون‌ها نفر با هزینه شخصی

به زائران خدمت می‌کنند، بدون آنکه انتظار پاداش مادی داشته باشند. این فرهنگ خدمت‌رسانی، سرمایه‌ای بزرگ برای تقویت معنویت و همبستگی اجتماعی محسوب می‌شود.

سطح اجتماعی: تولید سرمایه اجتماعی و وحدت

اربعین عرصه‌ای برای شکوفایی بی‌نظیر «سرمایه اجتماعی» است. اعتماد، همکاری داوطلبانه و شبکه‌های گسترده خدمات‌رسانی (موکب‌ها) بدون نیاز به نهادهای رسمی حاکمیتی شکل می‌گیرد.

اربعین، تنها یک راهپیمایی مذهبی نیست؛ بلکه «نیروگاه تولید اقتدار معنوی» در جهان معاصر است. این مقاله نشان داد که اربعین چگونه از تعلیق هنجارهای عادی شروع می‌کند و با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی و روایی که بر محوریت عدالت، ایثار، تواضع و وحدت تأکید دارند، به بازتولید سرمایه اجتماعی و در نهایت به «قدرت نرم» و «گفتمان مقاومت» در عرصه بین‌الملل منتهی می‌شود.

این پدیده منحصربه‌فرد، پاسخی عملی به نظریه‌های سکولاریزه شدن جهان و پایان عصر دین است. اربعین ثابت می‌کند که دین هنوز هم قوی‌ترین موتور محرک جمعیِ بشریت است، مشروط بر آنکه با مفاهیمی همچون عدالت، مبارزه با ظلم و کرامت انسانی گره خورده باشد. امام باقر علیه‌السلام در این باره می‌فرمایند: «**إِنَّ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ حَرَارَةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَبْرُدُ أَبَداً**»؛ برای شهادت حسین، حرارتی در دل مؤمنان است که هرگز سرد نمی‌شود. اربعین، تجلی این حرارت همیشه جوشان است.

با این حال، این پدیده عظیم با چالش‌هایی نیز مواجه است: حفظ اصالت معنوی در برابر سیاست‌زدگی‌های احتمالی، مدیریت زیرساخت‌ها بدون آسیب به کرامت زائران، و مقابله با تلاش دشمنان برای القای چهره‌ای افراطی از آن. آینده اربعین به عنوان نماد اقتدار معنوی، به توانایی آن در حفظ تعادل میان «سیاست» و «عرفان»، میان «شعور حسینی» و «شعار حسینی» بستگی دارد.

نتیجه

اربعین حسینی را باید یکی از بزرگ‌ترین جلوه‌های اقتدار معنوی در جهان معاصر دانست. این

حرکت عظیم، تنها یک مراسم مذهبی نیست، بلکه تجلی قدرت نرم و تمدنی مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام است.

اقتدار معنوی اربعین در توانایی آن برای ایجاد وحدت، تقویت هویت دینی، گسترش فرهنگ ایثار و بازتولید روحیه مقاومت نهفته است. آیات قرآن و روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام نیز نشان می‌دهد که عزت و اقتدار حقیقی، ریشه در ایمان، معنویت و اتصال به خداوند دارد.

در جهانی که قدرت‌های مادی با بحران مشروعیت اخلاقی و فروپاشی معنوی روبه‌رو هستند، اربعین الگویی متفاوت از قدرت ارائه می‌دهد؛ قدرتی که بر محبت، عدالت، کرامت انسانی و ایمان استوار است. ازاین‌رو، اربعین می‌تواند بستری مهم برای احیای تمدن اسلامی و تقویت جایگاه فرهنگی و معنوی جهان اسلام در عرصه بین‌المللی باشد.

کتابنامه

قرآن کریم.

ابن‌قولویه، جعفر بن محمد. (۱۴۱۷ق). **کامل الزیارات**. قم: نشر الفقاهه.

جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۲). **حماسه و عرفان**. قم: انتشارات اسراء.

خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۸). **بیانات در دیدار موکب‌داران اربعین**. تهران: دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری.

شیخ طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۱۱ق). **تهذیب الأحکام**. تهران: دارالکتب الإسلامیة.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). **الکافی**. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). **بحارالأنوار**. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

مطهری، مرتضی. (۱۳۸۸). **انسان و ایمان**. تهران: صدرا.

نای، جوزف. (۱۳۸۹). **قدرت نرم**. ترجمه سیدمحسن روحانی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

نیکجو، علی؛ شریفی تهرانی، محمد؛ و سیامیان، احمد. (۱۳۹۹). «از دلبستگی به شخصیت مقدس تا وفاداری به مسیر مقدس». **مجله مطالعات ادیان**، ۱۱(۳)، ۱۴۵ـ۱۶۰.

وبر، ماکس. (۱۳۷۴). **اقتصاد و جامعه**. ترجمه عباس منوچهری. تهران: نشر نی.